

ŞİRKETLER TOPLULUĞUNA İLİŞKİN HÜKÜMLERİN UYGULAMA ALANI BAKIMINDAN HÂKİM TEŞEBBÜS KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Kağan SUSUZ*

I. Giriş

Hukuken birbirinden bağımsız ayrı birer tüzel kişi olan ticaret şirketlerinin aynı ekonomik amaçlar etrafında bir araya gelmesi ile şirketler topluluğu olarak bilinen yeni bir hukuki kavram ortaya çıkmıştır¹. Şirketler hukukunda mülkiyet-kontrol ayırımının en belirgin bir biçimde hissedildiği sermaye şirketleri, özellikle anonim şirketler bu gelişmenin yaşandığı başlıca alanlar olmuştur. Türk Ticaret Kanunu'nun 09.11.2005 tarihli Bakanlar Kurulu Tasarısı'nda bu gerçek dikkate alınarak şirketler topluluğunun kapsamı sermaye şirketleri ile sınırlandırılmış fakat daha sonra TBMM Adalet Alt Komisyonu tarafından yapılan değişiklikle kapsam şahıs şirketlerini ve kooperatifleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir².

Söz konusu değişiklik “topluluğun bir salkım veya piramit olduğu durumlarda ara hâkim şirketlerin şahıs şirketleri konularak sistemde boşluk doğmasına meydan vermemek” amacıyla yapılmıştır³. Fakat hükmün yeniden kaleme alınmasında bu amacın dışına çıkılarak şahıs şirketlerinin bağlı şirket de olabileceği bir hukuki düzenleme yapılmıştır. Uygulamada sermaye şirketleri alanında yaşanan gelişmenin bu şekilde şahıs şirketleri ve kooperatifler alanına taşınmış olması isabetli değildir. Şirketler topluluğunun salkım veya piramit şeklinde olduğu durumlarda şahıs şirketleri ile ilgili olarak ortaya çıkan sorun sistemde bu denli köklü bir değişiklik yapılmadan da çözülebilirdi. Örneğin şirketler topluluğunda şahıs şirketlerinin de hâkim şirket olabileceğine ilişkin bir istisnaya yer verilerek değişikliğin gerekçesinde ifadesini bulan tereddüt

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Gaziantep Üniversitesi Hukuk Fakültesi Ticaret Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin kaynağı olan Alman hukukunda söz konusu kavramı ifade etmek için “konzern” terimi kullanılmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki konzern kavramı şirketler topluluğundan daha geniş bir anlama sahiptir.

Şirketler topluluğunun bir parçası olan bağlı şirket hukuken ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmasına rağmen ekonomik anlamda bağımsız değildir. Şirketler topluluğuna ilişkin hukuki düzenlemenin de sebebi uygulama ile ortaya çıkan bu gerçektir. Gereğede “ekonomik hayat gerçeği” olarak ifadesini bulan (**Kendigelien, Abuzer:** Gereçeli – Karşılaştırmalı Yeni Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanunu'nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun, İstanbul 2011, s. 316) bu husus, İsviçre hukukunda da “konzern gerçeği” (konzernwirklichkeit) şeklinde ifade edilmektedir (**Meier-Hayoz, Arthur/Forsmoser, Peter:** Schweizerisches Gesellschaftsrecht, Bern 2007, s. 708).

² Şirketler topluluğu için en ideal tür anonim şirketler olduğundan çalışmada kullanılan terimler bu alandan seçilmiştir. Bu nedenle şirketten kasıt genellikle anonim şirkettir. Ancak şirketler topluluğunda diğer şirket türleri de olabileceğinden yapılan açıklamalar anonim şirketlerle sınırlı değildir. Bu bakımdan çalışmanın genelinde pay sahibi teriminden şahıs şirketleri söz konusu olduğunda şirket ortağı anlaşılmalıdır.

³ **Kendigelien, Gereçeli – Karşılaştırmalı Yeni Türk Ticaret Kanunu**, s. 321.

ortadan kalkmış olurdu⁴. Bu şekilde sınırlı bir istisna getirmek yerine sistemi kökten değiştirmekle belki şahıs şirketleri etrafında ortaya çıkan tereddüt giderilmiştir ancak daha büyük problemlere de kapı aralanmıştır. Çünkü şahıs şirketlerinde şirketler topluluğuna ilişkin hükümleri uygulamak pek çok sorunu da beraberinde getirecektir.

Esasen sorunun çözümü şirketler topluluğunun temel problemlerinden biri olan ve TTK m. 195, f. 5'te düzenlenen hâkim teşebbüs kavramına yüklenecek anlama bağlıdır. Eğer ticaret şirketi dahi olmayan bir teşebbüs şirketler topluluğunda hâkim konumda olabiliyorsa şahıs şirketlerini teşebbüs kavramının dışında düşünmek mümkün olmayacağından değişikliğin gerekçesi olan sorundan söz edilemez. Fakat bu husus tartışmalıdır. Çünkü hâkim teşebbüsten ne anlaşılması gerektiği, daha doğrusu hâkim teşebbüsün şirketler topluluğunun bir parçası olup olmadığı kanunun lafzından anlaşılabilir.

II. Şirketler Topluluğunun Hâkimi Kavramı (TTK m. 195, f. 5)

TTK m. 195, f. 5'te Adalet Alt Komisyonu tarafından yapılan değişiklikten önce “*şirketler topluluğunun hâkiminin*” yerine “*şirketler topluluğunun tepesinde*” ifadesi kullanılmaktaydı. Şüphesiz her iki ifadenin de aynı anlama geldiği savunulabilir. Fakat eski ifadeden hâkim teşebbüsün şirketler topluluğunun bir parçası olmadığı, söz konusu ifadenin mevcut bir şirketler topluluğuna hâkim olan teşebbüs şeklinde anlaşılmaya daha müsait olduğunu belirtmek gerekir. Söz konusu değişiklik *anlama daha uygun düşeceği* gerekçesiyle yapılmıştır⁵. Bu yeteri kadar açık ve anlaşılır bir gerekçe değildir. Eğer yapılan değişikliğin amacı anlamı korumak fakat bunu kanunda kullanılan terimler ile ifade etmek ise söz konusu hükmün eski ve yeni haline bakarak bir yorum yapmak yanlış olur. Değişikliğin gerekçesi eski anlamı muhafaza etmek değil de şirketler topluluğunda gelişmenin önünü açmaksa o zaman da çelişkili bir durum ortaya çıkar. Çünkü şirketler topluluğunda hâkim şirketin yerinde bir teşebbüsün de olabileceğinin kabulü düşüncesinden hareket edilmiş ise şahıs şirketlerinin ara hâkim konumda olmaları nedeniyle sistemde oluşabilecek boşluklardan endişe etmeye gerek yoktur.

Soruna konzern hukukuna ilişkin ilkeler⁶ etrafında bir çözüm aramak gerekirse; burada amaç şirketin hâkimi olan gücün şirketi yabancı bir iktisadi amaç doğrultusunda yönlendirmesi ile ortaya çıkan tehlikeleri önlemektir⁷. Söz konusu tehlike şirketin dışından gelebileceği gibi şirketin içinden ortaklar arasından da gelebilir. Bu bakımdan sadece şirketin dışında değil şirketin içinde de menfaatler dengesini tesis etmek gerekir. Öyleyse şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran kişi ile şirket arasında da bu menfaat ihtilafı çıkabilir. Böyle bir durumda şirketler topluluğu hükümlerini uygulamak icap eder. Söz konusu hüküm bu şekilde değil de şirketler topluluğunda en az iki tane ticaret şirketi olmalıdır ve hâkimiyet mevcut şirketler topluluğu üzerinde kurulmalıdır şeklinde anlaşılırsa şirketin menfaatlerine aykırı farklı bir iktisadi amaç güden çoğunluk pay sahiplerinin şirketi zarara uğratmalarının önüne geçmek mümkün olma-

⁴ Şirketler topluluğu sistemine teşebbüsleri dâhil eden TTK m. 195, f. 5 hükmü geniş yorumlandığında böyle bir düzenlemeye dahi gerek yoktur.

⁵ **Kendigelen, Gerekçeli** – Karşılaştırmalı Yeni Türk Ticaret Kanunu, s. 321.

⁶ Konzern hukukunun temel unsurları şirketler topluluğu için de geçerlidir (**Pulaşlı, Hasan**: Şirketler Hukuku Şerhi, C. 1, Ankara 2011, § 10, 25)..

⁷ **Yanlı, Veliye**: Anonim Ortaklıklarda Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması ve Pay Sahiplerinin Ortaklık Alacaklılarına Karşı Sorumlu Kılınması, İstanbul 2000, s. 127; **Okutan Nilsson**, s. 26; **Boyacıoğlu, Cumhur**: Konzern Kavramı, Ankara 2006, s. 127; **Hüffer, Uwe**: Aktiengesetz, 7. Auflage, München 2006, § 15, N. I, 3; **Krieger, Gerd**: Münchener Handbuch des Gesellschaftsrechts, Band 4. Aktiengesellschaft, München 1998, § 68, N. 6.

yabilir⁸. Uygulamanın anonim şirketler alanında olmasının da en önemli sebebi zaten budur⁹.

Şirketler topluluğunun sadece anonim şirketleri değil şahıs şirketlerini ve kooperatifleri de kapsar şekilde düzenlendiği dikkate alındığında ilkeler etrafında yapılan yorumun uygulamada sıkıntılara sebep olacağı bir gerçektir. Çünkü söz konusu hükümün bu şekilde yorumlanması halinde ortada bir tane şahıs şirketi olsa bile bu şirketin ortağını diğer şartları da taşıyorsa hâkim teşebbüs olarak nitelendirmek ve şirketler topluluğu hükümlerini uygulamak mümkündür. Öyleyse şirketler topluluğunda hâkim teşebbüs kavramının farklı bir anlama gelecek şekilde yorumlanması da mümkündür. Bu bakımdan hâkim teşebbüsü şirketler topluluğunun nihai hâkimi yahut hâkim şirketin gerisinde ona da hâkim olan bir kavram olarak anlamak da mümkündür¹⁰.

Hâkim teşebbüs kavramına yüklenen anlam ister geniş ister dar olsun ortada mutlaka bir ticaret şirketi ve söz konusu şirketin hâkimiyetini (kontrolünü) elinde bulduran bir teşebbüsün varlığını zorunlu kılmaktadır. Öyleyse burada üzerinde durulması gereken diğer bir önemli husus teşebbüs kavramıdır¹¹.

⁸ Anonim şirketlerde pay sahibinin rekabet yasağı yoktur fakat sadakat yükümlülüğünün bulunup bulunmadığı tartışmalıdır. Sadakat yükümlülüğünün bulunmadığı kabul edilse dahi pay sahibinin haklarını kullanırken dürüstlük kuralına uygun hareket etmesi gerekir. Bununla birlikte şirketin kontrolünü elinde bulduran pay sahibinin şirketin menfaatlerine aykırı hareket etmesi tehlikesi imkân dâhilindedir ve bunu hukuki zeminde kalarak da yapabilir (**Paslı, Ali**: “Anonim Ortaklıkta Kontrol Sahibinin Özel Durumu”; <http://www.iudergi.com/tr/index.php/hukumecmua/article/view/10512/9749>, s. 353, (01.08.2012)). Çünkü anonim şirketlerde pay sahibinin sadakat yükümlülüğünün olduğu kabul edilse bile bu yükümlülüğün kapsamı şahıs şirketlerindeki ortağın sadakat yükümlülüğünden farklı olacaktır (**Aker, Halit**: “Hakim İşletme ile Bağımlı Şirket Arasındaki Hukuki İlişki ve Hakim İşletmenin Sadakat Borcu”, *Batider* 2003, C. XXII, S. 2, s. 178).

⁹ 6102 sayılı yeni Türk Ticaret Kanunu'nun Bakanlar Kurulu Tasarısı'nda bu gerçek dikkate alınarak uygulama sermaye şirketleriyle sınırlı tutulmuş ve sistemin ruhuna uygun olarak geniş bir istisnaya yer verilmişken (TTK m. 195, f. 5) Adalet Alt Komisyonu tarafından yapılan değişiklikle bu denge bozulmuştur. Bu alanda ilk ve en kapsamlı düzenlemelerin yapıldığı ve şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin de kaynağı olan Alman hukukunda ticaret şirketlerini de içine alacak şekilde geniş bir anlama sahip olan teşebbüs kavramının esas alınması bu değişikliğin gereğesi olamaz. Çünkü Alman hukukunda konzern hukukuna ilişkin genel hükümlerde (AktG §§ 15 – 22) her ne kadar teşebbüs kavramı esas alınsa da esas düzenleme anonim şirketler hukuku alanındadır (AktG §§ 291 – 328) ve uygulama çok eskilere dayanır. Anonim şirketler alanındaki hükümler ise bağlı teşebbüslerden en az birinin anonim şirket olması halinde uygulanmaktadır (**Yanlı**, s. 126). Bu bakımdan Türk hukuku bakımından henüz yeni olan ve şirketler hukukunun yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılan bir konuda kapsamın şimdilik dar tutulması kanaatimizce daha doğru olur.

¹⁰ Bu yönde bkz. **Okutan Nilsson, Gül**: *Şirketler Topluluğu Hukuku*, İstanbul, 2009, s. 72-73.

¹¹ Çalışmada hâkim teşebbüs kavramına yüklenen anlama göre bir ayırım yapılmamıştır. Zira hâkim teşebbüs kavramı ister geniş ister dar yorumlansın hâkimiyet şirket üzerinde olacaktır. Bu bakımdan yapılan açıklamalar her iki yoruma da açıktır. Hâkim teşebbüs kavramının dar yorumlanması halinde çalışmada kullanılan şirket üzerindeki hâkimiyetten şirketler topluluğu veya hâkim şirket üzerindeki hâkimiyet anlaşılmalıdır.

III. Teşebbüs Kavramı

Şirketler topluluğunda bir ekonomi terimi olan teşebbüs sözcüğünün kullanılması konunun henüz gelişmekte olması bakımından isabetli bir tercihtir. Gerekcede teşebbüs yerine kullanılan işletme sözcüğü ile ilgili olarak bu şekilde geniş kavramlara özellikle yer verildiği, amacın şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin uygulanmasından kaçınmanın yollarını kapatmak olduğu vurgulanmıştır. Devamında söz konusu hükmün (TTK m. 195, f. 5) sıfatı, türü, amacı, görevi, yetkileri ve ehliyet durumu ne olursa olsun gerçek ve tüzel kişi ya da işletmeyi niteleyip uygulamadan kaçınmaya yol açabilecek yorumlara müsait olmadığı açık bir biçimde ifade edilmiştir¹². Adalet Alt Komisyonu tarafından yapılan değişiklikle işletme yerine anlam bakımından daha geniş bir kavram olan teşebbüs sözcüğünün tercih edilmesi bu düşüncenin muhafaza edildiğini göstermektedir¹³. O halde şirketler topluluğunun hâkimi, sıfatı ne olursa olsun bir gerçek kişi olabilir, ister özel hukuk isterse kamu hukukuna göre kurulmuş olsun bir tüzel kişi olabilir hatta tüzel kişiliğe sahip olmayan adi şirket dahi bir teşebbüs olabilir¹⁴. Bununla birlikte kanunda teşebbüs kavramının kapsamı açık ve net bir biçimde anlaşılacaktır. Örneğin bir anonim şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran pay sahibi genellikle şirketin hâkimi olur ve şirketin menfaatlerine aykırı olsa bile kendi menfaatleri doğrultusunda kararlar alınmasını bir şekilde temin eder. Çoğunluk pay sahibinin işletme faaliyeti olarak başka yatırımlarının da olması halinde bu tehlike daha da belirgin bir biçimde kendini gösterir¹⁵. Çünkü şirket menfaatleri ile birlikte kendisi de zarar görecektir. Fakat şirketin kendisi ve dolayısıyla diğer menfaat sahipleri bundan zarar görecektir. Öyleyse çoğunluk pay sahibinin şirketin dışındaki hukuki durumu diğer bir ifadeyle teşebbüs niteliğinde olup olmadığı incelenmelidir.

IV. Teşebbüs Kavramını Açıklamaya Çalışan Görüşler

Şirketler topluluğunda geçerli olan hâkimiyet ilişkisi nedeniyle bağlı şirketin yönetim kurulu hâkim şirketin talimatlarına uymak zorundadır. Bu durum bağlı şirketin zarar etmesine neden olabilir. Şirketler topluluğunun bir parçası olan bağlı şirketin zarar etmesi elbette arzu edilen bir şey değildir. Ancak şirketler topluluğunun menfaati ön planda olduğundan bağlı şirketin zarar etmesi “ortak amaç” uğruna göz ardı edilebilir. Böyle bir durumda hâkim ve bağlı şirketler arasında bir menfaat ihtilafı ortaya çıkar. İşte şirketler topluluğuna ilişkin hukuki düzenlemenin amacı da bu menfaat ihtilafını çözmektir. Alman hukukunda “konzernkonflikt” olarak bilinen bu menfaat ihtilafı şirketler topluluğunun da merkezinde yer alır¹⁶.

Şirketler topluluğunda hâkim ve bağlı şirketler arasında ortaya çıkan menfaat ihtilafı hâkimiyet ilişkisi nedeniyle hâkim teşebbüs bakımından da söz konusu olabilir. Örneğin bir anonim şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran pay sahibinin kontrol gücünü şirketin menfaatlerine aykırı bir biçimde kullanması halinde böyle bir tehlike vardır. Bu durumda şirketin diğer pay sahipleri ve alacaklıları başta olmak üzere menfaat sahiplerinin haklarını korumak adına bir önlem almak gerekir. Özellikle şirketin kontrolünü elinde bulunduran gücün şirketin dışında başka bir iktisadi menfaate

¹² Gerekçe, m. 195 (Kendigelen, Gerekçeli – Karşılaştırmalı Yeni Türk Ticaret Kanunu, s. 320).

¹³ Kavram itibariyle teşebbüsün işletmeden daha geniş olduğu yönünde bkz. Kendigelen, Abuzer: Türk Ticaret Kanunu Değişiklikler Yenilikler ve İlk Tespitler, İstanbul 2011, s. 148; Boyacıoğlu, s. 125, dn. 54.

¹⁴ Okutan Nilsson, s. 76.

¹⁵ Yanlı, s. 127; Boyacıoğlu, s. 126-127.

¹⁶ Söz konusu menfaat ihtilafı konzern hukukunun çözüm aradığı sorunların başında gelir (Emmerich, Volker in Emmerich, Volker/Habersack, Mathias: Akiten und GmbH Konzernrecht, München 2010, § 15, N. 6; Hüffer, § 15, N. 3; Krieger, § 68, N. 6).

sahip olması halinde bu tehlike daha belirgin bir biçimde kendini gösterir¹⁷. Menfaatler dengesini bozan bu durum karşısında şirketin menfaatlerini korumak artık bir zorunluluktur. Ancak bunun için şirketin kontrolünü elinde bulunduran gücün bir “teşebbüs” olması gerekir.

Şirketler topluluğuna ilişkin kuralların uygulanması bakımından “teşebbüs” kavramını açıklamaya çalışan çeşitli görüşler olmuştur. Bunlardan işlevsel yaklaşımı esas alan görüşe göre şirketler topluluğunda bir menfaat ihtilafı çıkması hâkim teşebbüsün belli özelliklere sahip olmasıyla değil izlenmiş olduğu yöntemle ilgilidir. Bu bakımdan şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran hâkim ortağın kar payı ile yetinmesi halinde bir teşebbüsten söz edilemez. Ancak şirketin piyasa stratejisi ile ilgili kararlarında kendi planlarını hayata geçirmek için bir çaba içerisinde olan hâkim ortak bir teşebbüs olarak değerlendirilebilir. Böyle olunca şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran fakat şirketin dışında bir işletmesi olmayan özel pay sahipleri şirketin karar alma sürecinde sırf kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettikleri için hâkim teşebbüs olarak değerlendirilebilecektir¹⁸. Bu görüş, çoğunluk pay sahibinin kendi şirketine yönelik tutumunun teşebbüs niteliği bakımından bir ölçü olamayacağı gerekçesiyle haklı olarak eleştirilmiştir¹⁹. Belirtmek gerekir ki anonim şirketlerde pay sahibi kendi kişisel menfaatlerini şirketin menfaatlerinin önüne koyabilir ve şirketi bu doğrultuda yönlendirebilir²⁰. Böyle bir durumda söz konusu pay sahibini anonim şirketler sisteminin dışında şirketler topluluğu bakımından da sorumlu kılmak ağır bir yaptırım olacaktır ve neredeyse bütün özel pay sahiplerini (privataktionär) bu kapsama dâhil etmek mümkün olabilir. Hâlbuki burada amaç özel pay sahibi ile işletmeciy pay sahibini ayırt etmek olmalıdır. Ayrıca şirketler topluluğunda menfaat sahiplerinin haklarını korumak için ortada bir karar bulunmak zorunda da değildir. Önemli olan menfaat sahiplerinin haklarının ihlal edilmesi tehlikesidir. Tehlike gerçekleşmeden bir önlem almak gerekir. Şirketin karar alma sürecinde etkin olan çoğunluk pay sahibinin bu gücünü henüz kullanmamış olması halinde ise bu görüşe göre ortada bir teşebbüs olmayacağından söz konusu tehlikeyi önlemek de mümkün olmayacaktır²¹.

Soruna kurumsal açıdan yaklaşan diğer bir görüşe göre ise şirketler topluluğu anlamında bir teşebbüsten söz edebilmek için müstakil konusu olan bir yapılanmaya gidilmiş olması gerekir. Ortada birden fazla ticaret şirketi varsa bunların müstakil konuları olacağından ve ayrı bir kurumsal kimliğe sahip olduklarından bu şirketlerden birinde çoğunluk paylarını elinde bulunduran ortağın diğer bir şirketin de hâkimi olması halinde bunu bir teşebbüs olarak değerlendirmek mümkündür. Hatta şirketin kuruluş işlemleri henüz tamamlanmamış olsa bile bunu bir müstakil yapılanma olarak değerlendirmek mümkündür²². Şirketler hukukunda özellikle anonim şirketlerle ilgili olarak sorunu çözmeye yardımcı olan bu yaklaşımın tüzel kişiliği bulunmayan ticari işletmeler bakımından da geçerli olduğu söylenebilir. Çünkü önemli olan şirketin dışında müstakil konusu olan bir yapının içerisinde olmasıdır. Söz konusu yapı mutlaka bir tüzel kişilik olmak zorunda değildir. Ticari işletme de bu anlamda müstakil bir yapı olabilir. Şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran pay sahibi aynı zamanda bir

¹⁷ Yanlı, s. 126-127; Boyacıoğlu, s. 126-127.

¹⁸ İşlevsel yaklaşımı esas alan görüşle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Boyacıoğlu, s. 130-132; ayrıca bkz. Yanlı, s. 189, dn. 843; Kort, Michael: “Der “private” Großaktionär als Unternehmen?”, DB 1986, Heft 37, s. 1909.

¹⁹ Boyacıoğlu, s. 131; Zöllner, Wolfgang: “Zum Unternehmensbegriff der §§ 15 ff AktG”, ZGR 1/1976, s. 8.

²⁰ Bu konuda bkz. dn. 7.

²¹ Alman hukuku bakımından hâkim etki yürütebilme olanağının işlevsel yaklaşımı savunanlar bakımından göz ardı edildiği yönünde bkz. Boyacıoğlu, s. 131, dn. 88.

²² Kurumsal yaklaşımı esas alan görüşle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Boyacıoğlu, s. 132-134; Yanlı, s. 189, dn. 844; Kort, 1909-1910.

ticari işletmenin sahibi de olabilir. Ticari işletmenin ticaret hukukunda bir bütün olarak ele alınması (TTK m. 11) ve bağımsız olması nedeniyle bu konuda böyle bir yorum yapılabilir. Fakat özel hukuk tüzel kişileri bakımından farklı bir bakış açısı geliştirmek gerekir. Çünkü dernekler ve vakıflar her ne kadar ayrı birer tüzel kişi olsalar da anonim şirketlerde pay sahibi olmak bakımından bu kişilerin gerçek kişilerden bir farkı yoktur. Dolayısıyla çoğunluk paylarına sahip oldukları şirketin dışında ayrı bir tüzel kişiliğe sahip olmaları özel hukuk tüzel kişilerini bir teşebbüs olarak değerlendirmek için yeterli olmaz.

Şirketler topluluğunda teşebbüs kavramını açıklamaya çalışan işlevsel ve kurumsal yaklaşım görüşleri yeterli görülmediğinden çözüme yönelik arayışlar devam etmiştir. Bu arayışlar neticesinde amaca uygun yorum yönteminin daha doğru bir yaklaşım olacağı sonucuna varılmıştır. Buna göre teşebbüs kavramının anlamı şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin amacı dikkate alınarak tespit edilmelidir²³. Böylece her somut olaya göre farklı bir değerlendirme yapmak gerekecektir²⁴. Buna göre şirketin dışında başka bir iktisadi amacı olan ve bu menfaat nedeniyle şirket üzerindeki hâkimiyetini şirketin aleyhine kullanabileceğinden ciddi şekilde endişe duyulan pay sahibi teşebbüs olarak değerlendirilebilir. Bunun için hâkimiyetin fiilen kullanılıyor olması da şart değildir. Menfaat ihtilafına sebep olacak böyle bir imkânın/ihtimalin bulunması yeterlidir²⁵. Örneğin bir şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran pay sahibi aynı zamanda bir ticari işletme de işletmekteyse böyle bir tehlike vardır. Benzer şekilde iki farklı şirketin çoğunluk paylarını elinde bulunduran pay sahibi için de aynı tehlike söz konusudur. Ancak şirketin üzerinde hâkimiyet anlamında herhangi bir etkiye sahip olmayan özel pay sahibi (privataktionär) açısından böyle bir tehlikeden söz etmek mümkün değildir²⁶.

Amaca uygun yorum yönteminde hareket noktası şirketin dışında bir iktisadi menfaate sahip olmak olduğundan burada üzerinde durulması gereken diğer bir sorun, şirketin hâkimiyetini elinde bulunduran pay sahibinin diğer bir şirkette hâkimiyet sağlamayan oranda bir paya sahip olması durumunda nasıl bir yorum yapılacağıdır. Çünkü şirketlerden birinde hâkim konumda bulunan pay sahibi her ne kadar diğer şirkette aynı konumda değilse de iktisadi anlamda hâkimi olduğu şirkete yabancı bir menfaati olabilir. Söz konusu kişinin şirketin dışındaki iktisadi menfaatinin daha büyük olması halinde bu kişinin şirket üzerindeki hâkimiyetini şirketin aleyhine kullanabileceğini yine kabul etmek gerekir. Fakat şirketin dışındaki iktisadi menfaatin önemli olmadığı durumlarda aynı yorumu yapmak mümkün olmaz²⁷. Çünkü bir menfaat ihtilafı çıkması ihtimali yok denecek kadar azdır.

²³ **Emmerich**, in Emmerich/Habersack, § 15, N. 8-9; **Hüffer**, § 15, N. II, 2; **Raiser, Thomas/Veil, Rüdiger**: Recht der Kapitalgesellschaften, 4. Auflage, München 2006, § 51, N. 2; **Kort**, 1914; **Okutan Nilsson**, s. 29; **Boyacıoğlu**, s. 134.

²⁴ **Emmerich**, in Emmerich/Habersack, § 15, N. 9.

²⁵ **Okutan Nilsson**, s. 29-30.

²⁶ **Okutan Nilsson**, s. 30; **Yanlı**, s. 127.

Şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerde “teşebbüs” kavramının kullanılmasının amaçlarından biri de özel pay sahibi (Privataktionär) ile işletmeciyen pay sahibini (Unternehmensaktionär) ayırmak, şirketler topluluğuna ilişkin hükümleri sadece teşebbüs niteliğinde olan pay sahibine uygulamaktır. Söz konusu hükümlerin mehası olan Alman hukukunda da bu ayrıma özellikle dikkat edilmiş özel pay sahibi kapsam dışı bırakılmıştır (**Yanlı**, s. 127, 188).

²⁷ Örneğin büyük bir şirketin paylarına sahip olan kişi için söz konusu payların ifade ettiği iktisadi değer, hâkimi olduğu şirketin kendisi için ifade ettiği iktisadi değerden büyük olabilir. Böyle bir durumda hâkim pay sahibinin şirketin menfaatlerini kendi kişisel menfaatlerine feda etmesi tehlikesi kuvvetle muhtemeldir. Buna karşın başta ifade ettiğimiz şirketteki payların

Şirketler topluluğunda bağlı şirket kendisine yabancı olan bir iktisadi amaç doğrultusunda kararlar alır ve şirketin aleyhine olsa bile bu kararlar uygulanır. Menfaat ihtilafları da zaten buradan kaynaklanır. O halde sorunun kaynağı bağlı şirketin bizatihi kendisidir. Diğer bir ifadeyle temel sorun şirketin kendi iktisadi amaçları dışında başka bir iktisadi amaca yönlendirilmesidir. Öyleyse ilk olarak bağlı şirketin izlemiş olduğu iktisadi amacın kendisine yabancı olup olmadığı tespit edilmelidir. Bunu da ancak bağlı şirketin bakış açısından tespit etmek mümkündür²⁸. Söz konusu iktisadi amaç bağlı şirkete yabancı değilse hâkim etkimde bulunan ve şirketi yönlendiren iradeyi teşebbüs olarak nitelendirme imkânı yoktur.

V. Ticaret Şirketlerinde Hâkim Teşebbüs Kavramı

A. Şahıs Şirketleri

TTK m. 124'te şahıs şirketleri olarak sayılan kollektif ve komandit şirketler ortaklık yapısı itibariyle şirketler topluluğuna pek de elverişli değildir. Ancak TTK m. 195'te şirketler topluluğu ticaret şirketlerinin hepsini içine alacak şekilde düzenlendiğinden şahıs şirketleri üzerinde de bir hâkimiyet tesis edilebileceğini kabul etmek gerekir. Örneğin bir kollektif şirketin kontrolünü elinde bulunduran kişi aynı zamanda söz konusu şirketin ortağı olabilir²⁹. Ancak başta da ifade ettiğimiz gibi şahıs şirketlerinin yapısı nedeniyle sermaye şirketleri etrafında gelişen bir hukuki düzenlemeyi bu şirketler bakımından uygulamak kolay olmayacaktır³⁰.

B. Sermaye Şirketleri

Sermaye şirketlerinde özellikle anonim şirketlerde pay sahibi olmak ve yönetime katılmak şahıs şirketlerine göre daha kolaydır. Uygulamanın özellikle anonim şirketler alanında olmasının da en önemli sebebi budur. Bir anonim veya limited şirketin hâkimi olan ortağın aynı zamanda şirketin dışında bir iktisadi menfaatinin olması ve şirketin aleyhine olacak şekilde kendi iktisadi menfaatleri doğrultusunda şirketi yönlendirmesi halinde söz konusu ortağın bir teşebbüs olarak değerlendirilmesi mümkündür. Şirketin hâkimi olan ortağın aynı zamanda başka bir şirketin de hâkimi olması halinde böyle bir menfaat ihtilaflarının ortaya çıkması kuvvetle muhtemeldir. Fakat uy-

iktisadi değeri önemli değilse pay sahibinin hâkimi olduğu şirketin menfaatlerini kendi kişisel menfaatlerine feda etmesi beklenmez. Bu örnekten de anlaşılacağı üzere söz konusu değerlendirme oldukça görecelidir. Öyle ki bir şirkete karşı teşebbüs olarak nitelendirilen bir pay sahibi başka bir şirkete karşı aynı şekilde nitelendirilmeyebilir (**Yanlı**, s. 191).

Bu hususla ilgili olarak tartışılması gereken diğer bir sorun da hâkim pay sahibinin teşebbüs olarak nitelendirilmesinde esas alınan şirketteki katılımının ne olacağıdır. Acaba diğer şirkette de hâkimiyet tesis edecek oranda bir paya sahip olması gerekir mi, yoksa hâkimi olduğu şirketin menfaatlerini feda edebileceği bir menfaatinin olup olmadığına mı bakmak gerekir? Diğer şirketteki katılımın hakimiyet tesis edecek oranda olması gerektiği ve yine söz konusu katılımın yönetim üzerinde fiilen etkili olacak orana ulaşması gerektiği görüşleri (**Boyacıoğlu**, s. 139) şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin amacı dikkate alındığında eleştiriye açıktır. Çünkü yönetim üzerinde etkili olmasa da iktisadi menfaatin büyüklüğü kişiyi şirket üzerindeki etkisini (hâkimiyetini) şirketin aleyhine kullanmaya sevk edebilir. Bunun için her iki şirketin de yönetiminde etkin olması gerekmez. Fakat iktisadi menfaatin büyüklüğü her somut olaya göre farklı olacağından yine kesin bir ölçü olamaz. Bu hususla ilgili olarak ayrıca bkz. **Yanlı**, s. 192, dn. 855.

²⁸ **Yanlı**, s. 125.

²⁹ **Boyacıoğlu**, s. 145.

³⁰ Şahıs şirketlerinin şirketler topluluğunda bağımlı şirket olmak bakımından neden elverişli bir tür olmadığı hususu ile ilgili olarak bkz. **Boyacıoğlu**, s. 145-146.

gulama bununla sınırlı değildir. Pay sahibinin şirketin dışında bir ticari işletme işletmesi halinde de yine bir teşebbüs olarak nitelendirilmesi mümkündür. Burada önemli olan şirketin hâkimi olan ortağın şirketin menfaatlerine aykırı bir tutum içinde olup olmayacağıdır. Şirketin dışında bir işletme faaliyeti olan pay sahibi açısından bu tehlike daha belirgin bir biçimde kendisini gösterirken faaliyetleri şirket işleri ile sınırlı bir pay sahibi için söz konusu tehlike yok denecek kadar azdır. Bu nedenle sadece işletmeci pay sahibi açısından özel önlemler almak gerekir. Şirketin hâkimi olan özel pay sahibi açısından da benzer bir tehlikeden söz etmek mümkünse de şirket organizasyonları içinde mevcut olan tedbirler (azınlık hakları vs.) nedeniyle şirketler topluluğu anlamında özel bir önlem almaya gerek yoktur.

Sermaye şirketinin hâkimi bir ticaret şirketi ise hâkim teşebbüs kavramına gitmeye zaten gerek yoktur. Ancak hâkimiyet bir ticaret şirketinde değil de diğer bir özel hukuk tüzel kişisi olan dernekte veya vakıfta ise yine ortada bir teşebbüs olup olmadığını incelemek gerekir. Gelir sağlama amacıyla kurulmadıkları için bir iktisadi işletme olarak değerlendirilemeyecek olan dernekler ve vakıfların bir sermaye şirketinin paylarına sahip olması hatta hâkim konumda bulunmalarına bir engel yoktur. Fakat bir şirketin hâkimi olan bir dernek veya vakfın aynı zamanda şirketin dışında bir iktisadi menfaatinin olması ve gerçek kişilerde olduğu gibi bu menfaati nedeniyle şirketin aleyhine olacak şekilde şirketi yönlendirmesi halinde yine bir önlem almak gerekecektir. Bu açıdan gerçek kişiler ile özel hukuk tüzel kişileri arasında bir ayırım yapmaya gerek yoktur. Ancak söz konusu özel hukuk tüzel kişilerinin özel amaçları nedeniyle şirketin aleyhine olacak şekilde şirketi yönlendirmeleri de ihtimal dâhilinde olduğundan gerçek kişiler ile yapılan mukayesede bu tehlike de dikkate alınmalıdır. Kamu hukuku tüzel kişilerinin bir sermaye şirketinde hâkim konumda bulunmaları halinde ise izlenen siyasi vs. amaç nedeniyle teşebbüs niteliği kendiliğinden mevcut sayılır³¹.

C. Tek Kişilik Şirket

Tek kişilik şirkette paylar bir kişinin elinde toplanmıştır dolayısıyla bu kişi söz konusu şirketin hâkimi konumundadır. Fakat ortada tek bir ticaret şirketi vardır. Bu durumda şirketler topluluğu hükümlerinin uygulanıp uygulanmayacağı tamamen TTK m. 195, f. 5 hükmünün yorumuna bağlıdır. Söz konusu hükmün ortada en az iki tane ticaret şirketi olmalıdır şeklinde yorumlanması halinde tek kişilik şirketin paylarını elinde bulunduran pay sahibini hâkim teşebbüs olarak değerlendirme imkânı yoktur. Fakat konzern hukukuna ilişkin ilkeler etrafında yapılan diğer yorum kabul edildiğinde ortada bir tane şirket ve bu şirkette tek bir pay sahibi olsa da şirketler topluluğu hükümleri yine uygulama alanı bulur. Çünkü tüm paylara sahip olan kişinin şirketin dışında bir iktisadi menfaatinin olması durumunda şirketin aleyhine kararlar alması ve uygulaması ihtimali vardır. Şirketin alacaklıları bundan zarar görür. O halde tek bir ortağa karşı da şirket menfaatlerinin korunması gerekir. İşte bu açıdan ortada bir tek kişilik şirket olsa dahi şirketler topluluğu hükümlerinin uygulanması mümkündür. Bundan başka tek kişilik şirketin diğer bir ticaret şirketinin hâkimi olması durumunda zaten şirketler topluluğu hükümleri uygulanabilecektir³².

³¹ Boyacıoğlu, s. 142-143.

³² Tekinalp, Ünal: Tek Kişilik Ortaklık, İstanbul 2011, s. 3.

VI. Hâkim Teşebbüsün Tacir Sayılması

TTK m. 195, f. 5'te hâkim teşebbüsün tacir sayılması nedeniyle konunun tacir ve tacir olmaya bağlanan sonuçlar bakımından ayrıca değerlendirilmesi zorunlu olmuştur. Şirketler topluluğunda hâkim teşebbüs bir gerçek kişi olabileceği gibi bir tüzel kişi de olabilir. Gerçek kişiler bakımından konuyu ele alacak olursak bir şirkette birden fazla kişi birlikte hâkimiyet tesis ettiklerinde hâkim teşebbüs kavramı bakımından bu kişilerin birlikte mi yoksa ayrı ayrı mı bir değerlendirmeye tabi tutulacağı tartışmalıdır³³. Şayet her bir kişi için ayrı bir değerlendirme yapılırsa birlikte hâkimiyet tesis edenler ayrı ayrı tacir sayılır. Birlikte değerlendirme yapılırsa o zaman tüzel kişiliği olmayan bu birlikteliği (adi şirket) tacir saymak gerekebilir.

Hâkim teşebbüsün bir tüzel kişi olması halinde de yine benzer problemlerle karşılaşmak mümkündür. Fakat bu konuda karşılaşılan ilk sorun tacir kavramı dışında tutulan bazı tüzel kişilerin (kamu hukuku tüzel kişileri, kamuya yararlı dernekler, gelirin yarısından fazlasını kamu görevi niteliğindeki işlere harcayan vakıflar) tacir sayılıp sayılmayacaklarıdır. Çünkü şirketler topluluğuna ilişkin hükümler bakımından hâkim teşebbüs olabilen ve tacir sayılan bu kişilerin TTK m. 16, f. 2'de ticari işletme işletmeler dahi tacir sayılmayacakları açık bir biçimde düzenlenmiştir. Dolayısıyla ortada birbiriyle çatışan iki hüküm bulunmaktadır. Hangisinin uygulanacağı noktasında çeşitli yorumlar yapılabilir. Örneğin özel hüküm – genel hüküm ilişkisi kurularak söz konusu hükümlerden birine öncelik/üstünlük tanınabilir. Bu husus kanun daha yürürlüğe girmeden tartışma konusu olmuştur. Bir görüşe göre TTK m. 16, f. 2 nedeniyle tacir sayılmayan kişiler de TTK m. 195, f. 5'te hiçbir özel şarta yer verilmediğinden ve özel hüküm olduğundan tacir sayılacaklar ve tacir olmaya bağlanan tüm sonuçlara tabi olacaklardır³⁴. Diğer bir görüşe göre ise TTK m. 16, f. 2 özel hüküm niteliğindedir. Bu nedenle söz konusu kişiler hâkim teşebbüs olsalar bile tacir sayılamazlar³⁵.

Hâkim teşebbüsün tacir sayılması için bir ticari işletme işletmek şart değildir³⁶. Şirketin kontrolünü elinde bulundurmamak ve teşebbüs sayılmak tacir sayılmak için yeterlidir. O halde hâkim teşebbüsün tacir sayılması ile ticari işletme sistemine (modern sistem) önemli bir istisna getirilmiş olmaktadır. Kanunun sistemi ticari işletme üzerine kurulu olduğundan tacir ve tacir olmanın hüküm ve sonuçları da esas itibarıyla ticari işletme işleten bir gerçek veya tüzel kişi tacir yahut ticaret şirketleri dikkate alınarak düzenlenmiştir. Bu nedenle ortada ancak bir ticari işletme olduğunda uygulanabilecek olan hükümlerin hâkim teşebbüs bakımından nasıl uygulanacağı belli değildir. Doktrinde hâkim teşebbüsün tacir sayılmasını isabetli bulan fakat sistem ile uyum içinde olmadığı tespitini yapan bir görüşe göre tacir olmaya bağlanan sonuçlar tacir sayılan hâkim teşebbüsün niteliğine uygun düştüğü ölçüde uygulanabilir³⁷.

³³ Bu hususla ilgili görüşler için bkz. **Okutan Nilsson**, s. 150 vd.

³⁴ **Arkan, Sabih**: Ticari İşletme Hukuku, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'na Göre Hazırlanmış On Beşinci Baskı, Ankara 2011.

³⁵ **Okutan Nilsson**, s. 77. Özel hüküm – genel hüküm tartışmasına girmemekle birlikte aynı yönde diğer bir görüş için bkz. **Aker, Halit**: “Türk Ticaret Kanunu Madde 14 Hakkında Bazı Düşünceler ve Yeni Bir Tacir Türü: “Hakim Teşebbüs””, Batider 2009, C. XXV, S. 2, s. 287, dn. 191.

³⁶ Hâkim teşebbüs gelir getiren bir faaliyet içerisinde olsa dahi ortada bir işletme yoksa bunu ticari işletme olarak nitelendirme imkânı yoktur (**Tekinalp, Ünal**: “Türk Ticaret Hukukunu Ticari İşletme Bağlamında Yeniden Düşünmek”, Batider 2008, C. XXIV, S. 3, s. 9). Bu bakımdan bağlı şirketin dışında gelir getiren bir faaliyet içerisinde olan bir kişiyi sırf bu nedenle tacir saymak mümkün değildir. Ancak hâkim teşebbüsün tacir sayılması ticari işletme işlettiği için değil özel hüküm nedeniyle. Bu bakımdan esnaf faaliyeti sınırlarını aşacak düzeyde gelir sağlamayı hedef tutmak gibi ticari işletme için gerekli olan unsurlar burada aranmaz (**Aker**, Batider 2009, C. XXV, S. 2, s. 288).

³⁷ **Aker**, Batider 2009, C. XXV, S. 2, s. 288.

VII. Sonuç

Şirketler topluluğunun kapsamının ticaret şirketlerinin tümünü içine alacak şekilde genişletilmiş olması sermaye şirketleri alanında yaşanan bir gelişmenin şahıs şirketleri ve kooperatifler alanına taşınmış olması nedeniyle isabetli değildir. Söz konusu değişiklik yapılmadan önce şahıs şirketleri hâkim teşebbüs olarak şirketler topluluğunun tepesinde bulunabilmekteydi. Fakat bağlı şirket olmaları kabul edilmemişti. Şahıs şirketlerinin ortaklık yapısı ve uygulama dikkate alındığında (önceki) bu düzenleme daha isabetlidir. Adalet Alt Komisyonu tarafından yapılan değişiklikten sonra şahıs şirketleri bağlı şirket de olabilecektir. Bir şahıs şirketinin bağlı şirket olması halinde bu şirketin kontrolünü elinde bulunduran ortağın hâkim teşebbüs olarak değerlendirilip şirketler topluluğu bakımından sorumlu kılınmasının mümkün olup olmadığı düşünüldüğünde yapılan değişikliğin isabetli olmadığı anlaşılacaktır. Tam bu noktada yine Adalet Alt Komisyonu tarafından hâkim teşebbüs kavramını düzenleyen TTK m. 195, f. 5'te yapılan değişiklik de tartışmalıdır. Çünkü söz konusu hüküm iki farklı şekilde yorumlanabilir. Bir yoruma göre hâkim teşebbüs mevcut şirketler topluluğunun arka planında yer alır. Diğer bir yoruma göre ise ortada bir tane ticaret şirketi olsa dahi bu şirketin hâkimi olan teşebbüs nedeniyle şirketler topluluğu hükümlerini uygulamak mümkündür. Kanun koyucunun tercihinin hangisi olduğunu özellikle söz konusu hükümde yapılan değişiklikten sonra anlamak mümkün değildir. Hükümün ve değişikliğin gerekçesinde de tatmin edici bir açıklama yoktur. İşte bu aşamada şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin uygulama alanı hâkim teşebbüs kavramına yüklenen anlam ile belli olacaktır. Şirketler topluluğuna ilişkin hükümlerin kaynağı olan Alman hukukuna baktığımızda ortada bir tane ticaret şirketi olsa dahi şirketler topluluğu hükümlerinin uygulama alanı bulabileceği yorumu yapılabilir. Fakat hükümün bu şekilde geniş yorumlanmasının Türk hukuku bakımından ne kadar isabetli olacağının ayrıca tartışılması gerekir. Hâkim teşebbüsün tacir sayılması hususuyla ilgili olarak da çelişkili bir durum söz konusudur. Bu nedenle uygulamada farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Aker, Halit** : “Hakim İşletme ile Bağımlı Şirket Arasındaki Hukuki İlişki ve Hakim İşletmenin Sadakat Borcu”, *Batider* 2003, C. XXII, S. 2, s. 153-
- Aker, Halit** : “Türk Ticaret Kanunu Madde 14 Hakkında Bazı Düşünceler ve Yeni Bir Tacir Türü: “Hakim Teşebbüs””, *Batider* 2009, C. XXV, S. 2, s.229-295.
- Arkan, Sabih** : *Ticari İşletme Hukuku*, 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’na Göre Hazırlanmış On Beşinci Baskı, Ankara 2011.
- Boyacıoğlu, Cumhuri** : *Konzern Kavramı*, Ankara 2006.
- Emmerich, Volker** : in Emmerich, Volker/Habersack, Mathias: *Akiten und GmbH Konzernrecht*, München 2010.
- Hüffer, Uwe** : *Aktiengesetz*, 7. Auflage, München 2006.
- Kendigelen, Abuzer** : *Gereçeli – Karşılaştırmalı Yeni Türk Ticaret Kanunu ile Türk Ticaret Kanunu’nun Yürürlüğü ve Uygulama Şekli Hakkında Kanun*, İstanbul 2011. (Gereçeli – Karşılaştırmalı Yeni Türk Ticaret Kanunu)
- Kendigelen, Abuzer** : *Türk Ticaret Kanunu Değişiklikler Yenilikler ve İlk Tespitler*, İstanbul 2011.
- Kort, Michael** : “Der “private” Großaktionär als Unternehmen?”, *DB* 1986, Heft 37, s. 1909-1914.
- Krieger, Gerd** : *Münchener Handbuch des Gesellschaftsrechts*, Band 4. *Aktiengesellschaft*, München 1998.
- Meier-Hayoz, Arthur/ Forsmoser, Peter** : *Schweizerisches Gesellschaftsrecht*, Bern 2007.
- Okutan Nilsson, Gül Pashı, Ali** : “Anonim Ortaklıkta Kontrol Sahibinin Özel Durumu”, <http://www.iudergi.com/tr/index.php/hukukmecmua/article/view/10512/9749> (01.08.2012).
- Pulaşlı, Hasan** : *Şirketler Hukuku Şerhi*, C. 1, Ankara 2011.
- Raiser, Thomas/ Veil, Rüdiger** : *Recht der Kapitalgesellschaften*, 4. Auflage, München 2006.
- Tekinalp, Ünal** : *Tek Kişilik Ortaklık*, İstanbul 2011.
- Tekinalp, Ünal** : “Türk Ticaret Hukukunu Ticari İşletme Bağlamında Yeniden Düşünmek”, *Batider* 2008, C. XXIV, S. 3, s. 5-16.
- Yanlı, Veliye** : *Anonim Ortaklıklarda Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması ve Pay Sahiplerinin Ortaklık Alacaklılarına Karşı Sorumlu Kılınması*, İstanbul 2000.
- Zöllner, Wolfgang** : *Zum Unternehmensbegriff der §§ 15 ff AktG*, *ZGR* 1/1976, s.1-32.

